
VITA

„TÉNYEK” ÉS „TEÓRIÁK”

Balogh Tibor „megszívlelendőnek” érzi Baráth Árpád azon vélekedését, amely szerint naiv Hódi elképzelése, hogy „az öngazgatású szocialista társadalomban megszűnik az introvertált-extrovertált személyiség típus-dichotómia” (*Híd*, 1985. 2., 253. old.). Megengedhetetlen leegyszerűsítősen és gondolatcsúsztatáson alapuló sarkítás ez a Hódinak tulajdonított tézis már Baráth részéről is. Balogh Tibor hozzászólásával a „félreémtés” már nyilvánvaló félreértelmezéssé válik. Ennek veszélyét látva (az egyébként hasznos és tanulságos diskurzusban) érzem szükségét annak, hogy magam is néhány megjegyzést fűzzek Baráth Árpád és Hódi Sándor vitájához.

Azt is mondhatnám egyébként, hogy Baráth (és némiképpen Balogh) Hódi-interpretációjával van vitám. Érzésem szerint ugyanis Baráth „kimerítő” kritikája egyáltalán *nem akceptálja* a vitatott könyv *lényegi mondanivalóját*. Nem annak szellemével pöröl, nem a könyv főbb gondolataival száll vitába, hanem a mű formai jegyeit — stílusát, fogalomhasználatát, szakirodalmát stb. — kifogásolja. Megcsillogtatva szakmai felkészültségét és tudását, olyan „téziseket” bírál, amelyeket Hódi megítélésem szerint sem szó szerint, sem könyvének szellemével nem állít. Ennek legszembetűnőbb példája éppen a szerző öngazgatásra való utalásának Baráth Árpád által való interpretálása.

Hódi könyvében valóban hangot ad annak a reményének, hogy a bürokratikus államhatalom felszámolásával, a társadalmi *alá- és fölrendeltségi viszonyok* megszűnésével „az introvertált és extrovertált személyiség típusok fokozatosan át kellene hogy adják helyüket annak a pszichológiai és társadalmilag teljes mértékben érett, saját és mások sorsa felől felelősségteljesen dönteni képes embernek, aki egyaránt rendelkezik az extrovertáltakra jellemző cselekvési bátorsággal, kommunikációs nyíltsággal és az introvertáltakra jellemző elmélyültséggel, kritikai belátással” (*Magatartásformák és társadalmi viszonyok*, 39. old.). Ennek a reményének viszont már csak azért is hangot adhatott, mert a szélsőséges viselkedésformákra nem úgy tekint, mint biológiai adottságokra, hanem azokat a személyiség egyoldalúvá válásának következményeként értelemzi, amit koncepciójának megfelelően az egyén társadalmi „beágyazottságának” hiányosságaival, sajátos kapcsolataival, személyi függőségi viszonyaival hoz összefüggésbe. Baráth az idézett passzussal kapcsolatban

mégis azt a *képtelenséget* állítja, hogy Hódi „társadalomszemléletével a Darwin—Spencer-féle mechanisztikus/determinisztikus ’természetes kiválasztódási’ modell egy sajátos válfaját igyekszik visszacsempészni gondolatvilágunkba” (*Híd*, 1984. 6., 849. old.). Ha nem idézné maga is szó szerint a szerzőt, még azt hinném, hogy nem ugyanazt a könyvet olvastuk. Így nem is tudom, mire gondoljak.

Nyilvánvalóan csak egyszerű félreértésről van szó. Hiszen Hódi értelmezésében az extroverzió és introverzió a társadalmi alá- és fölrendeltségi viszonyokat jeleníti meg a személyi magatartás szintjén. A hangsúly nála tulajdonképpen nem is a típuson van, hanem a típus, illetve a tipizálás alapjául szolgáló viselkedésformán. Az extroverzió-introverzió fogalom párral is csak annyiban foglalkozik, annyiban tulajdonít fontosságot nekik, amennyiben *társadalmilag releváns* tartalommal telíthetők. Legfeljebb ezt lehetne bírálni, mondjuk biológiai alapállásból. De sehogyan sem értem, miként vádolható Hódi a „biológiai determináltság” gondolatával, a „Darwin—Spencer-féle természetes kiválasztódás” koncepciójával!

A magyarázat csak az lehet, hogy Baráth nem akceptálja Hódi könyvének mondanivalóját. A lényeges összefüggések elemzése és értékelése helyett „kritikai sortűz” alá veszi a művet, amelynek egyes pontjaiból azonban kizárólag az derül ki, hogy milyen könyvet írt volna ő, Baráth Árpád, ha a szerző helyett ő vállalkozott volna megírására. Észrevételeiből ítélve félt, hogy az általa inkriminált műnél semmivel sem lett volna szerencsésebb vállalkozás. Főleg akkor nem, ha a hiányolt típusanokról valóban sorjában számot adott volna, vagy ha, beváltva azt, amit „kritikai sortűzének” 3. pontjaként sejtet, a fő hangsúlyt annak taglalására fektette volna, hogy „mi is a valódi státusa az ún. személyiség-tipológiáknak a korszerű irodalomban” (*Híd*, 1984. 6., 850. old.). A szigorlatoztató tanárokon kívül! aligha érdekelhet az efféle téma másvalakit a világban. Főként az olvasó nem várja el, hogy a szerző a tárgyat kérdéskörrel kapcsolatos fellelhető ismeretekről mind számot adjon. Többnyire csak arra kíváncsi, hogy az adott kérdéskör milyen vonatkozásban érinti őt, milyen új hasznosítható ismereteket nyújt a világról s a szerző miként fejt ki és indokolja meg saját állásfoglalását.

De visszatérve a „félreértésekre”, félremagyarázásokra: Baráth olvasatában Hódi a magatartásformák és társadalmi viszonyok összefüggéseinek elemzésében kulcsfontosságúnak tartja az ún. „pszichológiai homeosztázis” elvét. Balogh hozzászólásában szintén „opponál” a „biológiai érvényeségű homeosztázis-elméletekkel szemben”, azt a benyomást kelte a könyvet nem ismerő olvasóban, hogy Baráth észrevétele jogos és helyénvaló. A helyzet azonban az, hogy az „opponensek” figyelme megint csak átsiklott a *lényeg* felett.

Baráth azt kifogásolja a homeosztázis-elyben, hogy az nem egyeztethető össze az olyan „nyílt rendszerekkel”, mint amilyen például az emberi személyiség is. Balogh viszont, Allport patetikus és nem túlságo-

san mélyenszántó gondolatait idézve, a fogalom által sugallt „beszabályozottságot”, „vérszegénységet”, „lustaságot” nehezményezi. Szerinte, amennyiben csakugyan osztja Allport idézett gondolatait, a homeosztázis elve meghamisítja az ember „specifikus vonásait”, „az újnak, a teljesebbnek, az igazabbnak, a szebbnek” a keresését, illetve azt a „»sajátosan emberi képességünket, hogy önmagunkat felülmúljuk«” (Híd, 1985. 2., 255. old.).

Igaz ugyan, hogy Hódi közéről sem látja ennyire *szavatoltnak* az ember szüntelen fejlődésének — önmagunk állandó „felülmúlásának”! — lehetőségét, mindazonáltal azt vallja, hogy lehetőség van a „típus nélküli”, vagyis az egyoldalúval szemben a sokoldalú, az önmagukat és körülményeiket folyton megújító személyi magatartásformáknak a létrejöttére. Feltéve, ha a személyiség állandó fejlődéséhez, önmagunk ismételt „felülmúlásához” biztosítva van a szükséges társadalmi mozgáster, vagyis ha lehetőség nyílik azoknak a társadalmi viszonyoknak a megváltoztatására, amelyeket az ember személyi kapcsolatok, gyakorlati tevékenységi formák, érzelmi és tudati viszonyulások formájában megél. *Elvileg* tehát, ha úgy tetszik, maga is „nyílt rendszerűnek” tartja a személyiséget, ám Baráth Árpáddal ellentétben, aki a „modern rendszerelméletekből” következtet a fejlődés szüntelen lehetőségére, Hódi a gyakorlatra figyel, s szkepszise ebből ered. Azt tapasztalja ugyanis, hogy „a munkával járó státus és szerepkör, valamint a felnőtt személy érintkezési formáit meghatározó intézmények, a szükségletek kielégítését szolgáló társadalmi szolgáltató rendszer stb. az életforma szempontjából olyan merev kötöttségeket, olyan könyörtelen feltételeket teremtenek, amelyek formabontó egyéni magatartással nem sokat lehet változtatni” (i. m. 98. old.).

Baráth olvasatában Hódi a „homeosztázis elvének” alkalmazása miatt szűkíti le a személyi fejlődés lehetőségét. A szerző ezzel szemben félreérthetetlenül és világosan leszögezi: „a szociális rendszer merevsége, állandósága szűkíti le a személyiség viszonyformáló tevékenységének lehetőségét, állandósítva számára egy életformát, és megszüntetve személyi változásának feltételeit” i. m. uo.).

Hogyan lehet mindezt figyelmen kívül hagyni és a homeosztázis fogalmába akaszkodva a könyv egészének hamis kicsengést adni?

Mellesleg, a szerző maga is hangot ad e fogalom használatával kapcsolatos aggályainak, s csak „jobb híján” használja azt gondolati modellként mondanivalójának kibontására. Ami egyébként a keresett összefüggések tisztázása és szemléltetése szempontjából, megítélésem szerint, nem is bizonyult rossz választásnak. Hiszen Hódi mindenekelőtt arra keres választ, hogy a körülmények miatt továbbfejlődni, a helyzetén érdemben változtatni nem tudó egyén hogyan kényszerül a helyzetét és személyiségét többé-kevésbé állandósító szociális viselkedés vállalására. E jobbra függő helyzetben levő, klasszikus fogalmaink szerint „sérült” emberek ön-

fenntartó kísérletének gondolati modelljeként használja a homeosztázis fogalmát. Amit „egyensúlyként” értelmez, az számunkra mint *típus*, súlyosabb esetben mint *tünet* ölt konkrét formát.

Szó sincs tehát arról, hogy Hódi egy biológiai érvényességű homeosztázis-elméletre alapozná koncepcióját és könyvének mondanivalóját, ahogyan ezt Baráth állítja meglehetősen önkényes s nem kevésbé sérelmes beállításban. Hódi könyvének egésze azt sugallja számunkra, hogy a *társadalmi praxis* megkerülésével a személyiség szempontjából nem képzelhető el fejlődés, előrehaladás. Nem hagyatkozik tehát az ember valamilyen — a fejlődést szavatoló — „specifikus vonásaira” (Balogh), még kevésbé engedi megtéveszteni magát a modern rendszerelméleti koncepcióktól (Baráth). Ezek helyett a legitimizációs szerepet ellátó ideologisztikus előfeltevések helyett *társadalmi cselekvésvállalásra*, társadalmi viszonyaink humanizálására ösztönöz.

Baráth Árpád úgy véli, hogy elég lett volna, ha Hódi a homeosztázis elvét felcseréli egy másik szerveződési elvre, a „homeorhesis néven ismeretes princípiumra”, s könyve elvesztette volna a Baráth-ot nyomasztó depresszív színezetét, borúlátását.

Balogh Tibor meg úgy véli, hogy Hódi könyve nem a „tények” birodalmába tartozik, hanem hipotéziseken alapszik, s a két felfogásmód (ti. a pozitívizmus és humanisztikus pszichológia) közelítésétől, „összebékítéstől” lehetne várni a továbbfejlődést.

Én viszont úgy látom, hogy a „tények” verifikálhatóságát hangoztató s csak a verifikálható „tényekre” hagyatkozó tudósok ezúttal súlyos ellentmondásba keveredtek önmagukkal. Az az ideologisztikusnak tartott mű ugyanis, amit pozitivisták alapállásból bírálják, paradox módon sokkal inkább ágyazódik a valóságba, ha úgy tetszik, a „tények birodalmába”, mint a „tény-orientált” és „szakma-centrikus” bírálatok. Mert amíg a „tény-orientált” és „szakma-centrikus” alapállás az ember „természeti adottságaira” építi fellekvárait, Hódi (Hellerékhez hasonlóan) az ember „második természetét”, napjaink valóságát vizsgálja. S beállítódása bármennyire is elméletinek, spekulatívnek, ideologisztikusnak tűnjék vitapartnerei számára, a gyakorlati, naponként megélt, elszenvedett konfliktusainkkal próbál szembesíteni mindannyiunkat.

KIRÁLY János